

AYNI YAZARDAN

The Smart

The English Dane

Nasıl Yaşanır

ya da Bir Soruda Montaigne'in Hayatı (Domingo, 2013)

VAROLUŞÇULAR KAHVESİ

Özgürlük, Varoluş ve
Kayısı Kokteylleri

Jean-Paul Sartre

Simone de Beauvoir

Albert Camus

Martin Heidegger

Edmund Husserl

Karl Jaspers

Maurice Merleau-Ponty

ve diğerleri eşliğinde

Sarah Bakewell

Çeviri: Emre Gözgülü

 domingo

Jane ve Ray'e

VAROLUŞÇULAR KAHVESİ
SARAH BAKEWELL

Özgün ismi: At The Existentialist Café
© 2016 Sarah Bakewell

Türkçe yayın hakları:
© 2017 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.
Sertifika No: 46105

Çeviri: Emre Gözgülü
Editör: Algan Sezgintüredi
Kapak illüstrasyonları: Simone Massoni
Kapak ve sayfa uyarlama: Betül Güzhan

ISBN: 978-605-198-019-5

1. Baskı: Kasım 2017
4. Baskı: Eylül 2021
Larus Yayınevi ve Tic. A.Ş.
Bağlar Mah. 62.Sokak Yıldızlar Plaza No:10/A
Bağcılar, İstanbul • Sertifika No: 49657
Tel: (212) 446 38 88

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi yöntemi dâhil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Şahkulu Mah. Büyük Hendek Cad. Brot Apt.
No: 4 D: 10, 34421 Beyoğlu İstanbul
Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr
www.domingo.com.tr

İÇİNDEKİLER

1	Bayım, Ne Korkunç Şey Şu Varoluşçuluk!	I
2	Şeylerin Kendilerine	35
3	Messkirch’li Büyücü	50
4	Onlar, Çağrı	74
5	Çiçek Açan Bademleri Çıtır Çıtır Yemek	98
6	El Yazmalarımı Yemek İstemiyorum	122
7	İşgal, Kurtuluş	137
8	Yıkım	175
9	Biyografik Çalışmalar	208
10	Dans Eden Filozof	228
11	<i>Croisés comme ça</i>	242
12	En İmtiyazsızların Gözleri	272
13	Fenomenolojinin Tadını Bir Kere Alınca	301
14	Esrarengiz Tezahürler	319
	<i>Kitaptaki Karakterler</i>	330
	<i>Teşekkür</i>	336
	<i>Notlar</i>	338
	<i>Seçilmiş Kaynakça</i>	398
	<i>Görseller</i>	412
	<i>Diğın</i>	414

SARAH BAKEWELL, on altı yaşındayken okuduğu *Bulantı*’nın aklını başından almasıyla genç bir varoluşçu olmuştur. National Books Critics Circle ve Duff Cooper gibi ödülleri kazanan, Costa ve Marsh biyografi ödülleriyle finale kalan *Nasıl Yaşanır*’ın yanı sıra *The Smart* ve *The English Dane* isimlerinde iki biyografi kitabı daha bulunmaktadır. Halen Londra’da yaşayan Bakewell, City Üniversitesi’nde yaratıcı yazarlık dersleri veriyor ve National Trust için nadir kitap koleksiyonlarını tasnifliyor.

Bayım, Ne Korkunç Şey Şu Varoluşçuluk!

*Bu bölümde üç kişi kayısı kokteyllerini yudumluyor,
daha fazlası geç saatlere kadar oturup özgürlükten bahsediyor
ve daha da fazlası hayatlarını değiştirmekle meşgul.
Biz de merak ediyoruz, neymiş şu varoluşçuluk.*

Varoluşçuluğun bir felsefeden ziyade bir ruh hali olduğu ve köklerinin ıstırap ve bunaltının pençesinde kıvranan on dokuzuncu yüzyıl romancılarına, biraz daha eskiye gidersek sonsuz uzamların sessizliği karşısında dehşete kapılan Blaise Pascal'a; ondan önce, hakikati kendi içinde arayan Aziz Augustinus'a; daha da öncesinde Eski Ahit'teki yılgın Vaiz ile haksız yere Tanrı'nın gazabına uğradığını düşünüp O'nu sorgulama cüretini gösteren Eyüp'e; özetle, herhangi bir sebepten içinde huzursuzluk, hoşnutsuzluk, isyan ve yabancılaşma hissi uyanmış kim varsa onlara dayandırılabilceği söylenegilir.

Öte yandan, çağdaş varoluşçuluğun 1933 yılının hemen başında üç genç filozofun Paris'te, rue du Montparnasse'taki Bec-de-Gaz barında, mekâna özgü kayısı kokteyllerinden içip dedikodu yaptıkları bir esnada doğduğunu söylemek de mümkün.

Bec-de-Gaz'da yaşananları sonradan en ayrıntılı haliyle anlatan, o sıralarda düşük kapaklı, güzelim gözleriyle dünyayı yakın takibe almış, yirmi beş yaşlarında genç bir kadın olan Simone de Beauvoir'dı. O gün barda erkek arkadaşı Jean-Paul Sartre da yanındaydı. Yirmi yedi yaşındaki bu düşük omuzlu, cildi bozuk, orfoz dudaklı, kepçe kulaklı delikanlının körlük sınırındaki sağ gözü, ileri derecede dışa kayıktı. Dikkatinizi toplamazsanız onunla konuşmak zorlu bir deneyime dönüşebiliyordu, ancak kendinizi zorlayıp sol gözüne odaklandığınızda içten ve zeki

bakışlarını üzerinizden hiç ayırmadığını ve bu gözün söyleyeceğiniz her şeyi büyük bir ilgiyle dinleyecek birine ait olduğunu fark ediyordunuz.

Sartre ve Beauvoir tüm ilgilerini vermişlerdi çünkü masadaki üçüncü kişinin heyecan verici haberleri vardı. Bu hoş ve havalı genç, Sartre'in *École normale supérieure*'den arkadaşı Raymond Aron'du. Diğer ikisi gibi o da sömestr tatilini geçirmek için Paris'e gelmişti. Sartre ve Beauvoir Fransa'nın farklı bölgelerinde –Sartre, Le Havre'da; Beauvoir, Rouen'da– öğretmenlik yapıyor, Aron ise felsefe çalışmalarını Berlin'de sürdürüyordu. Şimdiyse arkadaşlarına oradayken keşfettiği ve tekerleme gibi bir adı olan bir felsefeden bahsediyordu: Fenomenoloji (Görüngübilim. İng. *phenomenology*, Fr. *phénoménologie*). Üç vurgulu, üç vurgusuz altı heceden oluşan bu uzun ve dengeli sözcüğün Fransızcası da İngilizcesi gibi altılı hece ölçüsüyle yazılmış zarif bir dize oluşturmak için tek başına yeterliydi.

Aron muhtemelen şöyle şeyler anlatıyordu: Gelenekçi filozoflar çoğunlukla soyut önermeler ve teorilerden yola çıkarken Alman fenomenologlar doğrudan anı anına deneyimledikleri yaşantıya yöneldiler. Şeylerin gerçek olup olmadığı ya da haklarında kesin bir bilgiye ulaşmanın mümkün olup olmadığı gibi Platon'dan bu yana felsefeyi meşgul eden temel meseleleri büyük ölçüde bir kenara bıraktılar. Şeylere dair bu tür sorular soran tüm filozofların *halihazırda* şeylerle ya da en azından şeylerin görünüşleri, yani fenomenlerle (“kendini gösteren şeyler” anlamındaki Yunanca *phainomena* sözcüğünden gelir) dolu bir dünyaya atılmış olduklarına dikkat çektiler. Bir önerileri vardı: Karşımıza çıkan fenomenlere odaklanalım ve gerisine boş verelim. Felsefenin kadim sorularını sonsuza dek göz ardı etmek gerekmiyordu, ancak filozofların daha makul meselelerle ilgilenebilmeleri için onları paranteze almak mümkündü.

Hücum emrini, fenomenologların liderlerinden Edmund Husserl vermişti: “Şeylerin kendilerine!” Husserl, şeylere yüklenen anlamlarla, bilhassa da şeylerin gerçek olup olmadıklarıyla zaman kaybetmeyin, di-yordu. Tek yapmanız gereken, kendini size gösteren şey her ne ise o şeyi incelemek ve onu çarpıtmadan, mümkün olduğunca görüldüğü gibi betimlemek. Bir diğer fenomenolog, Martin Heidegger, filozofların tarih boyunca ikincil önemdeki sorularla zamanlarını boşa harcadıklarını ve en önemli soru olan Varlık sorusunu sormayı ihmal ettiklerini dile getirerek fenomenolojik yaklaşımlara yeni bir boyut kazandırdı. Bir şey için *olmak* ne demektir? *Varım* demek ne anlama gelir? Bu soruları sormadan

hiçbir yere varamayacağınızı iddia ediyor ve çareyi fenomenolojik yöntemde buluyordu: Entelektüel safsatalara aldırmayın, dikkatinizi şeylere verin ve bırakın kendilerini size sunsunlar.

“Anlayacağın, *mon petit camarade* (bücür dostum),” dedi Aron –okul günlerinden kalma Sartre'a taktığı lakaptı bu– “eğer bir fenomenologsan bu kokteyl hakkında konuşup üzerinden felsefe yapabilirsin!”

Beauvoir, Sartre'ın bunu duyunca bembeyaz kesildiğini yazar. Daha önce fenomenolojiyi hiç duymadıklarını ima ederek durumu iyice dramatik hale getirir. Aslına bakılırsa hiç Heidegger okumamış sayılmazlardı. 1931 yılında Sartre'ın erken dönem denemelerinden biri *Bifur* dergisinde çıkmış, aynı sayıda Heidegger'in “Metafizik Nedir?” adlı konferans metninin çevirisi de yayımlanmıştı. Beauvoir, “Tek kelimesini bile anlayamadığımızdan önemini görememiştik,” diye yazar. Ama *şimdi* görmüşlerdi: Bu yöntem felsefeyi olağan, yaşanmış deneyimle birleştiriyordu.

Bu yeni başlangıca dünden hazırıldılar. Lise ve üniversite yıllarında Sartre, Beauvoir ve Aron, bilme üzerine sorular ve Immanuel Kant'ın eserlerinin sonu gelmez yorumlarının egemenliğindeki katı Fransız felsefe eğitiminden geçmişlerdi. Epistemolojik sorular bir kaleydoskop gibi şekilden şekile giriyor, sorulardan yeni sorular doğuyor ama dönülen yer

hep aynı kalıyordu: Bir şey bildiğimi sanıyorum ama ne bildiğimi bildiğimi nasıl *bilebilirim*? Bu zahmetli ve bir o kadar da beyhude sorular –sınavlarda gösterdikleri başarılarla rağmen– üçünü de tatmin etmekten çok uzaktı. Özellikle Sartre’i. Sartre, mezun olduktan sonra arkadaşlarına yeni ve “yıkıcı bir felsefe” üzerinde kafa patlattığını çıtlatmıştı ama bu felsefenin ne şekil alacağından bahsetmiyordu çünkü kendisi de tam bilmiyordu. Aklındaki genel isyan ruhunun ötesinde geliştirememişti. Şimdiyse birileri ondan önce davranmıştı anlaşılan. Aron onu fenomenolojiyle tanıştırdığında bembeyaz kesilmiş olmasında muhtemelen hissettiği heyecan kadar bu durumu gururuna yedirememesinin de payı vardı.

Her halükârda o anı hiç unutmayacak ve üzerinden kırk yıl geçtikten sonra bile bir söyleşide konusu açıldığında, “Beynimden vurulmuşa döndüğümü söyleyebilirim,” diyecekti. İşte gerçek bir felsefeyle karşılaşmıştı nihayet. Beauvoir’dan öğrendiğimize göre, en yakın kitapçıya koştu ve “Elinizde fenomenoloji üzerine ne varsa hepsini istiyorum!” dedi. Tek bulabildiği Husserl’in öğrencisi Emmanuel Levinas’ın yazdığı ince bir kitap oldu: *La théorie de l’intuition dans la phénoménologie de Husserl (Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi)*. O dönemde kitaplar, sayfaları henüz kesilmemiş halde satılıyordu. Sartre, elleriyle sabırsızca yırtarak açtığı sayfaları daha yolda yürürken okumaya başladı. Chapman’ın Homeros çevirisini ilk kez okuyan Keats gibi coşkuluydu adeta:

Bir yıldız gözlemcisi gibiydim o an
Görüş alanına yeni bir gezegen giren;
Ya da yiğit Cortez gibi kartal gözleriyle
Pasifik’i süzen –bütün adamları
Birbirine bakarken çılgın bir şaşkınlıkla–
Sessizce, Darien’deki bir uçurumdan.*

Sartre’in ne kartal gözleri vardı ne de sessiz kalmayı becerebilen bir tipti ama büyük bir şaşkınlık yaşadığı kesindi. Sartre’daki heyecan ve merakı gören Aron ona, kendisinin de yaptığı gibi Berlin’e gidip çalışmalarına gelecek sonbaharda oradaki Fransız Enstitüsü’nde devam etmesini önerdi: Almancasını ilerletip fenomenolojik eserleri yazdıkları dilde okuyabilir ve açığa çıkardıkları felsefi enerjiyi doğrudan özümseyebilirdi.

* Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 12. Baskı, İstanbul: YKY, 2016. (ç.n.)

Nazilerin iktidara geldiği 1933 yılı, Almanya’ya taşınmak için cazip bir zaman değildi. Ancak yaşamına yeni bir yön vermek isteyen Sartre için tam zamanıydı. Öğretmenlik yapmaktan, üniversitede öğrendiklerinden, küçüklüğünden beri dönüşmeyi beklediği dâhi yazara dönüşmemiş olmaktan artık iyice sıkılmıştı. Yazmak istediği şeyleri yazabilmek için –romanlar, denemeler, yazabileceği ne varsa– önce birtakım maceralar yaşaması gerektiğine inanıyordu. Konstantinopol’de liman işçileriyle çekiç sallamanın, Athos Dağı’nda keşişlerle tefekküre dalmanın, Hindistan’da paryaların arasına karışmanın ve Newfoundland kıyılarında balıkçılarla birlikte fırtınalarla boğuşmanın hayallerini kurmuştu. Oysa şimdilik, Le Havre’da öğretmenlik yapmayacak olmak bile yeterince büyük bir macera sayılırdı.

Gerekli ayarlamaları yaptı, yazın geçmesini bekledi ve araştırmalarına başlamak üzere Berlin’e gitti. Bir yılın sonunda buradan yeni bir karışımla döndü: Alman fenomenolojisinin yöntemlerini Danimarkalı filozof Søren Kierkegaard ve başka filozoflardan aldığı düşüncelerle harmanlayarak hazırladığı karışıma kendi yazınsal duyarlılığını yansıtan tipik Fransız sosunu ekledi. Fenomenolojiyi insanların yaşamlarına, kurucularının hayal bile edemeyeceği kadar heyecan verici ve ferdi bir biçimde uygulayarak etkisi ulusal sınırları aşan ama Paris’e özgü çeşnisini hep koruyan bir felsefenin, modern varoluşçuluğun kurucu babası statüsünü kazandı.

Sartre’in getirdiği yeniliğin sırrı, fenomenolojiyi gerçek anlamıyla kayısı kokteylleri –ve onları servis eden garsonlar– üzerine bir felsefeye dönüştürmüş olmasında yatar. Aynı zamanda bu, beklentinin, sıklıkla, kaygının, coşkunun, tepeye doğru bir yürüyüşün, arzulan sevgiliye duyulan tutkunun, artık arzulanmayan bir diğerinden uzaklaşmanın, Paris bahçelerinin, Le Havre’in soğuk güz denizinin, tıka basa dolu bir koltukta oturma hissini, bir kadın sırtüstü yattığında memelerinin aldığı şeklin, bir boks müsabakasındaki heyecanın, bir caz şarkısının, bir sokak lambasının altında karşılaşan iki yabancıdan anlık bakışmalarının da felsefeydi. Sartre, felsefesini inşa ederken pek çok olgudan yararlandı: vertigo hissi, röntgencilik, utanç, sadizm, devrim, müzik ve seks. Bol miktarda seks.

Önceki filozoflar düşüncelerini ve tezlerini ölçülü bir dille kaleme alırken, Sartre bir romancı edasıyla yazıyordu, ki zaten romancı olduğundan bunda şaşırtıcı bir taraf yoktu. Felsefi denemelerinde olduğu

gibi roman, öykü ve tiyatro oyunlarında da fiziksel dünyayı algılayışımızı, yaşamın karmaşık yapısı ve muhtelif ruh hallerini ele aldı. Hepsinden önemlisi, özgür olmanın ne anlama geldiği üzerine yazdı.

Sartre'ın düşüncesine göre, "insan olmanın" temelinde özgürlük yatıyordu ve insanı diğer tüm varlıklardan ayıran buydu. Diğer şeyler oldukları yerde duruyor, bir yerden bir yere itilip çekilmeyi bekliyordu. Sartre, insan olmayan hayvanların bile büyük ölçüde türlerine özgü içgüdü ve davranışlarla hareket ettiğine inanıyordu. Ama ben, bir insan olarak, önceden belirlenmiş bir doğaya sahip değilim. O doğayı ben, yaptığım seçimlerle oluştururum. Elbette, biyolojik ve kültürel faktörler ve kişisel geçmişimin etkisi altında kalabilirim, ancak bunların hiçbiri beni "üretmeye yarayacak" bir insan şablonunu oluşturmaz. Her zaman kendimden bir adım öndeyimdir ve yaşadıkça kendimi oluştururum.

Sartre bu ilkeyi, kendi nazarında varoluşçuluğu tanımlayan dört kelimelik bir slogana dönüştürmüştür: "Varoluş özden önce gelir." Kısalığıyla kolayca akılda yer eden ancak anlaşılması güçleşen bu formül kabaca şu anlama gelir: Kendimi dünyaya atılmış bir şekilde bulduktan sonra, kendimin tanımını (doğamı ya da özümü) başka hiçbir nesne ve yaşam formunun yapamayacağı bir şekilde, kendim oluştururum. Bana bir etiket yapıştırıp beni tanımlayabileceğinizi düşünüyorsanız yanılıyorsunuz çünkü ben, her daim yapım aşamasındayım. Bilincimi kazandığım ilk andan ölümün gelip onu yok edişine kadar kendimi eylemlerimle sürekli yeniden yaratırım. İnsanlığımın en temel niteliklerinden biri olan bu hal, Sartre'a göre "insan olmanın" ta kendisidir. Beni ben yapan özgürlüğümdür: ne daha azı, ne daha fazlası.

Bu baş döndürücü bir düşünceydi ve İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında onu iyice olgunlaştıran Sartre'ı yıldızlığa taşıdı. Şöhrete kavuşup bir guru muamelesi görmeye başlayan Sartre, röportajlar veriyor, fotoğrafları çekiliyor, komitelere davet ediliyor, radyo programlarına çıkıyor, makale ve önsöz yazması için aldığı siparişlerin ardı arkası kesilmiyordu. Sık sık uzmanlığı dışında kalan konular hakkında görüşlerine başvuru Sartre'ın her konuda muhakkak söyleyecek bir çift sözü oluyordu. Simone de Beauvoir da Sartre gibi farklı türlerde metinler kaleme alıyor; kurgusal eserleri, radyo programları, makaleleri, felsefi denemeleri ve günlükleri ortak bir felsefi izlekte birleşiyordu. Çalışmaları genel anlamda Sartre'inkine yakın bir felsefi anlayış taşımakla birlikte Beauvoir

kendi felsefesini büyük ölçüde tek başına geliştiriyordu ve odaklandıkları noktalar farklıydı. Birlikte konferans ve imza günlerine katıldıkları turnelere çıkıyorlar; bazı etkinliklerde kendilerini, varoluşçuluğun kralı ve kraliçesine yaraşır tahtvari sandalyelerde, ateşli tartışmaların tam ortasında buluyorlardı.

Sartre kavuştuğu şöhretin büyüklüğünü ilk kez 28 Ekim 1945'te Paris'te *Salle des Centraux*'da *Club Maintenant* (Şimdi Kulübü) tarafından düzenlenen konferansta fark etti. Konuşmasını dinlemek için bu kadar büyük bir kalabalığın akın edeceğini doğrusu ne kendisi ne de organizatörler bekliyordu. İzdiham yüzünden gişeye ulaşamayan birçok kişi salona bilet almadan girdi; zarar gören sandalyeler ve dayanılmaz sıcaktan bayılan bazı izleyiciler oldu. *Time* dergisinde çıkan fotoğraf altı yazısı o gün yaşananları şöyle görüyordu: "Filozof Sartre. Kadınlar kendilerinden geçti."

İzleyiciler tarafından muhtemelen zar zor seçilen, bir elli üç boyundaki Sartre kürsüde adeta devleşti ve konuşması büyük yankı yarattı. Sonradan *L'existentialisme est un humanisme* [*Varoluşçuluk*] adıyla kitaplaştırdığı konuşmanın doruk noktası Nazi İşgali ve (İşgalden) Kurtuluş sırasında yaşananların tazeliğini koruduğu bir dönemde kalabalığın kendini kolayca özdeşleştirebileceği bir anekdottu. Anlattığı hikâye, Sartre'ın felsefesinin şok edici ve cezbedici niteliklerine iyi bir örnek teşkil eder.

Sartre, Nazi İşgali sırasında akıl danışmak için yanına gelen eski bir öğrencisinin başından geçenleri anlatır. Ağabeyi 1940 yılında Fransızların teslim olmasından önce bir muharebede öldürülmüş, ardından babası işbirlikçilere katılıp ailesini terk etmiştir. Artık annesinin tek tesellisi ve tek dayanağı odur. Ancak genç adamın asıl isteği, İspanya üzerinden gizlice İngiltere'ye geçip sürgündeki Özgür Fransız kuvvetlerine katılmak ve Nazilerle savaşmaktır. Böylece ağabeyinin intikamını alacak, babasına meydan okuyacak ve özgürlük mücadelesine destek verecekti. Ancak ortada bir sorun vardı: Bunu yaparsa yiyecek bulmanın bile iyice zorlaştığı bir dönemde annesini yalnız ve korunaksız bırakmış olacaktı. Ayrıca annesinin başının Almanlarla derde girmesine neden olabilirdi. Delikanlı içinde bulunduğu durumda ne yapmalıydı? Annesini gözetip yalnızca ona somut bir faydası bulunacak seçimi yaparak annesinin yanında mı kalmalıydı, yoksa savaşa katılıp daha geniş çaplı bir fayda sağlamak için şansını mı denemeliydi?